

HUGO YRWING

Ivar Axelssons fall

I

I den moderna historiska litteraturen skildras Sten Sture d.ä. genomgående som den maktlystne provokatören av de händelser, som 1487 ledde till Ivar Axelssons fall. I det senaste verket, den populära Sten Sturebiografien av S. U. Palme, har hänsynslösheten hos föremålet betonats till den grad, att den framstår som ren skurkaktighet. Den som mödar sig med att tränga in i källmaterialet, fäster sig emellertid vid att den moderna Sten Sturelitteraturen mycket ofta präglas av ogrundade ställningstaganden.

Det ligger därför nära till hands att ställa problemet, om inte den moderna kritiska forskningen, när den tagit ställning till konflikten mellan Sten Sture och Ivar Axelsson 1487, varit mer eller mindre beroende av alla dessa yttranden och antydanden om Sten Stures maktlystna, slugt beräknande och hänsynslösa personlighet, vilka i Palmes bok kommit att helt prägla bilden av riksföreståndarens politiska gärning.

2

För att klargöra den moderna forskningens inställning till konflikten mellan Sten Sture och Ivar Axelsson torde det vara lämpligt att först anföra några belysande citat.

I Karin Hagnells arbete om Sturekrönikan heter det: »Det var, som ovan konstaterades, icke han (Ivar Axelsson), som

1487 inledde angreppet på Sten Sture och Sverige. Anfallet framprovocerades tvärtom av Sten Sture, som i rak motsats till vad StK uppger om svenskarnas försonlighet, troligen icke nöjt sig med en fredlig lösning på konflikten med Ivar med mindre än att denne fullständigt böjt sig för hans fordringar, d.v.s. avstått sina län åt honom. Förevändningar till angrepp på Ivar saknades icke.»¹ Salomon Kraft skriver i Sveriges historia till våra dagar: »Då Sten Sture fann, att för närvarande just intet stod att vinna hos den vendiska stadshansan, som ej ville kläda skott för hans gotlandspolitik, beslöt han militärt inskrida mot Ivar Axelsson.»² Hos S. U. Palme läser man: »Sten Sture har efter segern hävdad, att Ivar Axelsson begått den första våldshandlingen genom att låta gripa en av riksföreståndarens män. Uppgiften går att kontrollera, så till vida som Ivar Axelsson tillfångatagit en svensk herre, sannolikt den norskfödde äventyraren Knut Alvsson Tre rosor. Men det är ovisst, om detta varit den första krigshandlingen. Det saknar också intresse, här som i så många liknande fall, vem som fällt det första hugget. Om Ivar Axelsson gjort det, har han varit provocerad.»³ Som grundläggande för sin helhetssyn på riksföreståndaren åberopar Palme »tre arbeten av E. Lönnroth», medan K. Hagnells arbete säges ha använts som »vägledning till källmaterialet».⁴ Kjell-Gunnar Lundholm ansluter sig, fast något reserverat, till denna syn på konflikten. »Brytningen med herr Ivar var troligen provocerad från Sten Stures sida», skriver han. Problemet är därför enligt honom, »hur riksföreståndaren lyckats få riksrådet med sig».⁵

¹ K. HAGNELL, Sturekrönikan 1452-1496 s. 292.

² Sveriges historia 3: 2 s. 214.

³ S. U. PALME, Sten Sture den äldre s. 164 f.

⁴ S. U. PALME, a.a. s. 297. De åberopade arbetena är Slaget på Brunkeberg och dess förhistoria (Sc. 1938), Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige och Medeltidskrönikornas värld i En annan uppfattning.

⁵ KJELL-GUNNAR LUNDHOLM, Sten Sture den äldre och stormännen s. 104.

3

Den Ivar Axelssonfientliga Sturekrönikan har en tämligen utförlig skildring av konflikten. Den kompletteras och bekräftas i många fall av bevarat primärmaterial. Enligt krönikören fruktade man i Sverige 1486, att konung Hans med våld tänkte sätta sig i besittning av riket. Orsaken var rykten. Vid samma tid vägrade Ivar Axelsson att infinna sig till förhandlingar med riksföreståndaren och rådet. Han säges ha hävdlat, att eftersom de svenska slottslänen tillhörde honom, tänkte han inte ge någon slottsloven. Slottslänen tillkom, tydligen i händelse av hans frånfälle, arvingarna. Rådet kallade honom då till ett möte i Tälje »om maaremässa», dvs. den 8 sept. 1486.¹ Mötet är ett faktum. Ivar Axelsson har icke deltagit, såsom framgår av bevarade urkunder.²

Av en tillfällighet har en direkt upplysning om dessa Täljeförhandlingar bevarats. Ett brev från konung Hans till det svenska riksrådet har utnyttjats av Rasmus Ludvigsson. Brevet utgör svar på en skrivelse från rådet till konungen, enligt konungens brev »lydendes att the vdi Tälje hade varit församlede och ther öffuerseet Calmarna recesser och dagtinger», varvid de i dem funnit några brister, om vilka de bad »Hans Nåde late vnderuise» dem. Konungen svarade, att han inte visste sig ha gjort någon i Sverige orätt, och att han, om han fann så vara fallet, gärna skulle låta »vnderuise sig».³

Ivar Axelsson har från mitten av oktober 1486 vistats på Stegeborgs slott,⁴ dit han inbjöd rådet till förhandlingar i samband med att han vägrade infinna sig i Tälje. Krönikan uppger, att

¹ SFSS XVII: 3 v. 2914 ff., 3150 ff.

² A. SKOGLUND, De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441-1487 s. 224 not 3, K. HAGNELL, a.a. s. 294.

³ SRŞ III: I s. 82.

⁴ K. HAGNELL, a.a. s. 294.

⁵ SFSS XVII: 3 v. 2980 ff.

riksföreståndaren i sällskap med några andliga och världsliga herrar efter Täljemötet begav sig ner i landet till Ivar Axelsson.⁵ Samma uppgift möter i ett brev från det svenska riksrådet till Danzig den 17 mars 1487, i vilket rådet ur sin synvinkel skildrar konflikten. Sten Sture for, heter det här, på hela riksrådets vägnar med några andliga och världsliga herrar (»somygen werdigen vederen unde heren») ned i landet till Ivar Axelsson.⁶ Man skulle förhandla om herr Ivars uppträdande mot holländarna och om slottsloven. Brevet skjuter konflikten med holländarna i förgrunden, då den speciellt intresserade Danzig som ett av de viktigare målen för den holländska östersjöhandeln. Både krönikan och brevet hävdar, att man inte uppnådde något. Härvidlag råder emellertid en viss motsägelse i krönikan, då den i annat sammanhang omtalar, att man enats om att vid kyndelmässotid 1487 fara till Skåne, tydligen för förhandlingar med konung Hans.⁷ Konungen vistades bevisligen i Skåne i början av februari 1487.⁸ Sten Sture har inte velat hålla detta löfte utan i stället sökt förmå Ivar Axelsson att möta honom i Linköping i början av januari men utan att lyckas.⁹ Han har då dragit söderut till Kalmar för en slutgiltig uppgörelse. Både krönikan och riksrådsbrevet till Danzig framställer Sten Stures marsch söderut som syftande därtill, närmast genom förhandlingar, men utan att dölja att han hade militära styrkor till sitt förfogande.

4

Sturekrönikan fastslår som huvudorsak till konflikten, att Ivar Axelsson inte ville »daga», och det framgår, att den därvid avser frågan om slottsloven. Eftersom herr Ivar vägrade förhandla om slottsloven, ledde konflikten till en krigisk uppgörelse. Forsk-

⁵ HR III: 2 nr 130.

⁷ SFSS XVII: 3 v. 3054 ff., 3083 ff., 3106 ff. Jfr not 3 s. 8.

⁸ BSH IV. Inl. s. LXXI not 4, K. HAGNELL, a.a. s. 300.

⁹ SFSS XVII: 3 v. 3078 ff.

ningen hävdar, att Sten Sture provocerat herr Ivar till denna krigiska uppgörelse. Man kan naturligtvis ha olika uppfattningar om vad riksföreståndaren bort göra med en mäktig länsherre, som inte ville »daga», men herr Ivars vägran måste ses i samband med den situation, som rådde 1486–87. En vägran av slottsloven från en opålitlig dansk länsinnehavare måste, åtminstone enligt tidens sätt att se, ha varit tillräckligt kvalificerande för ett militärt ingripande.

Ytterst hänger därför problemet om orsakerna till konflikten samman med varför Ivar Axelsson vägrade slottsloven. De historiker, som i någon mån tagit ställning till denna fråga, är A. Skoglund, K. Hagnell och S. Kraft. De har helt olika uppfattningar. Skoglund menar, att »det nog icke varit rådets mening att återfordra den (dvs. slottsloven) av honom, då han och riksföreståndaren före jul ingått förlikning». Snarare har »rådet önskat en förnyad försäkran angående Ivar Axelssons svenska län, innan han reste till Danmark».¹ Detta uttalande gör Skoglund i anknytning till omnämmandet av det påtänkta Linköpingsmötet. K. Hagnell har en helt annan syn på frågan. Sten Sture har enligt henne troligen icke nöjt sig med en fredlig lösning på konflikten . . . med mindre än »att Ivar Axelsson avstått sina län åt honom». K. Hagnells uppfattning går i huvudsak igen i S. U. Palmes verk.²

Det råder en markant skillnad mellan Skoglunds samt Hagnells och Palmes syn. För Skoglund är konflikten om slottsloven en konflikt mellan det svenska riksrådet och Ivar Axelsson. För Hagnell och Palme är det en konflikt mellan Sten Sture och Ivar Axelsson. Skoglund företräder i sak den riktigaste uppfattningen. Det är inte Sten Sture, som utgör ena parten, utan Sten Sture och rådet eller i varje fall dess majoritet. Den syn Hagnell och Palme företräder, är Ivar Axelssons. För herr Ivar är Sten

¹ A. SKOGLUND, a.a. s. 227 not 1.

² K. HAGNELL, a.a. s. 292, S. U. PALME, a.a. s. 164 f.

Sture fienden, och sedan konflikten brutit ut, låter han rådet i Visby i brev till Danzig framställa honom som den lömske angriparen. Sten Sture hade belägrat två av hans slott under rådande fred (»in guden loven sunder vorwarynge»). Själv underrettar han Lybeck om den fiendskap, som brutit ut mellan honom och riksföreståndaren med tillägget: »vartill dock icke jag skall befinnas ha skulden (des doch myn schult nicht schal bebinden)».³ Man kan visserligen med viss rätt acceptera Ivar Axelssons syn, eftersom Sten Sture var primus motor inom rådet, när det gällde aktionen mot herr Ivar, men det är det oakttat tendentiöst att förenkla situationen på detta sätt, ty rådets eller rådsmajoritetens uppfattning har överensstämt med riksföreståndarens, och rådet har varit minst lika aggressivt mot herr Ivar som riksföreståndaren.⁴

Viktigare är dock en annan skillnad. Skoglund företräder en försiktig och något tveksam uppfattning om vad konflikten gällt. För henne kan rådet inte gärna ha återkrävt slottsloven utan endast begärt en förnyad trohetsförsäkran inför eventuella förhandlingar med konung Hans. För Hagnell och Palme är det hos den förra troligen, hos den senare otvivelaktigt fråga om ett återkrävande av slottsloven. Riksföreståndaren skall öppet ha krävt att själv få överta länen. Genom ett sådant, närmast odiplomatiskt, uppträdande har han enligt Hagnell och Palme framprovocerat konflikten.

S. Kraft har däremot låtit förleda sig av den svenska synen på konflikten i korrespondensen med hansestäderna. Rådet och riksföreståndaren söker i den förmå hansestäderna att garantera hjälp mot Ivar Axelsson för att trygga Östersjöhandeln. För Kraft blir det därför Sten Stures gotlandspolitik, som framprovocerat konflikten.

³ BSH IV: 77 (1487 6/3), HR III: 2 nr 128 – HR III: 2 nr 129 (16/3 1487).

⁴ Se nedan s. 23 f.

5

Vi har i synnerhet två tendentiösa källor att bygga på, när det gäller att ta ställning till problemet om slottsloven, Sturekrönikan och riksrådsbrevet till Danzig av den 17/3 1487. Riksrådsbrevet har som primärkälla speciellt intresse, även om det är tendentiöst lika väl som krönikan. Samtidigt som brevet skjuter fram Ivar Axelssons kaperier som huvudorsak till konflikten, kan det inte dölja, att herrar riksråd är djupt upprörda över något, som berört dem på ett mycket angelägnare sätt. »Vi har också kära vänner och gynnare», skriver de, »mycket betydelsefulla krav på herr Ivar å kronans vägnar, krav som angår både riket och oss alla (drepelike ansprake und schelinge to her Iwar van dusser cronen wegen, dyt ryke unde uns allen andrepen)». Så berättar rådsherrarna, att de förliden höst haft sändebud hos herr Ivar i all vänskaplighet och bett honom, att han ville iaktta sina skyldigheter mot dem och Sveriges krona (»he sick geborlick by dusser cronen und ons holden wolde»). Herr Ivar hade emellertid mött alla deras ansträngningar med håfullhet, vilket han även gjort med deras sigillerade skrivelser. De hävdar därför, att han innehar rikets slott rättstridigt (»dusser cronen slote myt vrevele ynnehebbe»), eftersom han vägrade ge riksföreståndaren slottsloven – »unsen leven hovetmanne van dusser cronen wegen nenen sloten geloven gedencket to antworden». Av detta framgår, menar de, hur föga man kan lita på herr Ivars trohet och hans vilja att hålla fred med de tyska handelsstäderna. När Sten Sture ännu en gång sökte få till stånd förhandlingar med honom, gjorde han sig också skyldig till en våldshandling genom att gripa en av riksföreståndarens män. Riksföreståndaren har fördenskull, heter det i brevet, »myt unser aller rade, willen und vulbort de slote her Iwor inhadde, Borck-

¹ BSH IV: 78.

holme, Stekenborch und Rasenborch, belacht unde bestalt», vilket skett »to dusser cronen besten».¹

Det är således med riksrådets enhälliga råd, vilja och beslut, som belägringen av slotten inletts för rikets bästa. Ivar Axelssons våldshandling spelar inte någon avgörande roll. Den endast skärper det faktum, att han var ovillig att förhandla. Avgörande var, att han inte tänkte ge någon slottsloven – »nenen slotsgeloven gedencket to antworden» – och att man därför inte kunde lita på honom. Följaktligen innehade han de svenska slottslänen rättsstridigt, »myt vrevele». Sturekrönikans syn överensstämmer med riksrådets.

Båda dessa källor vittnar om att Ivar Axelsson efter Stegeborgsmötet inte hade intresse av ytterligare förhandlingar med Sten Sture och riksrådet. Herr Ivar hade i Stegeborg definitivt intagit ståndpunkt och önskade nu föra frågan vidare inför konung Hans i Skåne. Därmed skulle den knytas samman med unionsfrågan.

Av Sturekrönikan att döma begav sig Ivar Axelsson någon tid efter Stegeborgsmötet till Borgholm, medan Sten Sture omedelbart återvände till Stockholm, där han sammankallade riksrådet till ett möte på ärkebiskopens gård Arnö. Vid detta möte måste det i riksrådsbrevet till Danzig omtalade beslutet ha fattats. Det har givit Sten Sture rätt att med våld frånta Ivar Axelsson slotten, om han vägrade slottsloven. Först i detta sammanhang nämner Sturekrönikan överenskommelsen om mötet med konung Hans i Skåne.² Riksrådsbrevet har ingenting om denna överenskommelse. Den lät inte förena sig med brevets syfte att framhäva Ivar Axelssons omedgörlighet.

Sten Sture önskade inte förhandlingar med konung Hans.

¹ SFSS XVII: 3 v. 3048 ff.

² SFSS XVII: 3 v. 3090 ff. STYFFE har i BSH IV. Inl. s. LXXI tänkt sig att Skånemötet kan bottna i ett rykte, som utspritts för att dölja Sten Stures förberedelser. K. HAGNELL har anslutit sig därtill (a.a. s. 299 ff.). Övriga forskare har accepterat uppgiften i krönikan.

Krönikan förklarar, att han fann det riskabelt att fara till Skåne, en omskrivning för att han inte ville.³ Ivar Axelsson skulle nämligen vid sådana förhandlingar haft en alltför gynnsam position. När Sten Sture så i stället kom med inbjudan till förhandlingar först i Linköping och sedan i Skäggenäs, ställde sig Ivar Axelsson helt naturligt avvisande. Här känner man igen Sten Stures politiska taktik. Han viker gärna i ett hopplöst läge för att komma igen, när situationen förbättrats. I Stegeborg har han sett sig tvungen att gå med på herr Ivars krav men sedan ändrat sig och krävt, att slottslovenfrågan skulle lösas utan inblandning av konung Hans. Detta krav har riksrådet ställt sig bakom. Orsaken var oro för ett eventuellt samarbete mellan herr Ivar och konungen. Denna oro hade blivit följderna av kalmarmötet 1484.⁴

6

Till de vendiska städernas hansedag i Lybeck i början av mars 1486 hade två representanter för Sten Sture och svenska riksrådet infunnit sig. De hade kommit för att avsluta ett förbund med den vendiska stadsgruppen för evig eller begränsad tid.¹ Städerna förklarade sig villiga att sluta ett tioårigt förbund med Sten Sture, riksrådet och det svenska riket,² med innebörd, att man ömsesidigt skulle hjälpa varandra till rättvisa. En fördragstext föredrogs för de svenska sändebuden, vilka dock begärde en kopia för närmare studium.³ Resultatet blev, att de krävde en ändring av en av artiklarna. Den skulle omformuleras så, att om någon överföller en av parterna, skulle den andra komma till hjälp »med liv och egendom»,⁴ vilket sedan specificerades så,

⁴ Se H. YRWING, Sten Sture, Ivar Axelsson och unionsfrågan 1471-1484. Sc. 1968 s. 156 ff.

¹ HR III: 2 nr 26 § 8.

² Ibid. § 9.

³ Ibid. § 35.

⁴ Ibid. § 51.

att om någon orättmätigt överföle Sten Sture eller det svenska riket skulle städerna komma till hjälp.⁵ Städerna förklarade, att de under dåvarande förhållanden inte kunde engagera sig djupare (»deeper hiirinne vorseggen».⁶ De ville inte stöta sig med konung Hans, som låtit bli att bekräfta deras handelsprivilegier.⁷ Först den 27 april 1486 förlängde han privilegierna men endast till den 11 nov. samma år.⁸ Förhandlingarna var emellertid inte, såsom hävdats, planerade som motdrag mot »ett befarat ingripande av kung Hans i en konflikt med Ivar Axelsson».⁹ Redan före slutet av 1484 hade man nämligen i Sverige sonderat terrängen för ett förbund i hansestäderna.¹⁰ Det måste således vara oron för vad konung Hans och Ivar Axelsson kunde företa sig, efter att unionsfrågan vid kalmarmötet i sept. 1484 ställts på framtiden, som rimligtvis ligger bakom de inledande förhandlingarna. I hansestäderna visade man intresse för de svenska förbundsinviterna, först sedan Ivar Axelssons kaperier under året 1485 fått ett drag av hänsynslöshet. De svenska förhandlingarna var medvetna därom och antydde i mars 1486, att det var hansestädernas egoistiska intressen, som dikterat fördragstexten.¹¹ Städerna förnekade detta och antydde, att förbundet längre fram kunde byggas ut.

Det är tydligt, att de vendiska städerna befann sig i en besvärlig situation. Å ena sidan önskade de med svensk hjälp komma till rätta med Ivar Axelssons kaperier, å andra måste de iaktta försiktighet med sitt engagemang för att inte stöta sig med konung Hans. Den förbundstext de avfattat saknade egent-

⁵ Ibid. § 67.

⁶ Ibid. § 68.

⁷ Ibid. §§ 6 o. 7.

⁸ HR III: 2 nr 35.

⁹ Så K. HAGNELL, a.a. s. 72.

¹⁰ HR III: 2 nr 582 §§ 39-41, 601, 34.

¹¹ HR III: 2 nr 26 § 67. Sändebuden yttrade, att de »wol ghisseden, dat en-sodantz, her Ywar Axelszen belangede» vartill städerna svarade, att det även avsåg andra, som skadade eller komme att skada parterna.

ligt värde för Sten Sture men engagerade Sverige för en aktion mot Ivar Axelssons kaperier.

7

Sturekrönikan uppger, att rykten 1486 förorsakat oro för att konung Hans med våld tänkte sätta sig i besittning av Sverige. K. Hagnell framhåller, att sådana rykten kan ha haft sin bakgrund i förberedelserna för konungens norska resa, vilken företogs mot mitten av året. För denna resa hade konungen låtit utskrivna »et merckeligt tall folk».¹ Detta förefaller antagligt, ty som vi ovan sett, torde man i Sverige ha oroat sig för den danske konungens planer alltsedan Kalmarmötet 1484. Förmodligen skärptes denna oro genom hans förnyade krav på slottsloven av Ivar Axelsson 1485.² Varje utskrivning av krigsfolk i Danmark kunde därför ge anledning till rykten.

Vid Täljemötet i september 1486 avfattade riksrådet sitt ovan nämnda brev till konung Hans.³ I brevet framhöll rådet enligt Rasmus Ludvigssons excerpt ur konungens svarsbrev, att man haft unionsfrågan uppe till behandling och därvid konstaterat oklarhet ifråga om några stadganden i kalmarrecesserna. Man önskade därför få veta konungens uppfattning. Svaret är diplomatiskt och ger ingen vägledning om vilka stadganden det gällde.

Brevutdraget har gett upphov till olika åsikter. K. Hagnell menar, att det vittnar om att Sten Sture vunnit rådets majoritet »för tanken på uppskov med unionens förverkligande».⁴ S. U. Palme förklarar däremot, att svenskarna »begärt kalmarrecessens omedelbara förverkligande», vilket också skall ha »legat

¹ K. HAGNELL, a.a. s. 292 f., HR III: 2 s. 52 f., D. Mag. IV R: 2 s. 162 ff.

² Rep. dipl. dan. II: 3 nr 5684.

³ Ovan s. 19.

⁴ K. HAGNELL, a.a. s. 294.

fullt i linje» med rådsmajoritetens politiska program. Konung Hans har emellertid avvisat kravet.⁵

Palmes uppfattning saknar underlag i källmaterialet. Av Rasmus Ludvigssons referat framgår endast, att unionsfrågan varit föremål för behandling samt att rådet begärt klaggörande uppgifter av konungen ifråga om vissa punkter i unionstexterna från Kalmarmötena. Konungen har inte heller avvisat något krav från rådet utan i stället förklarat sig villig rätta till orättvisor, som han kunde övertygas om att ha begått. Rådsmajoritetens politiska program 1486 sammanfaller slutligen fullständigt med Sten Stures.

K. Hagnells uppfattning synes bättre grundad. Dock måste man ställa sig frågande även till hennes åsikt. Unionsfrågan var nämligen genom Kalmarmötet 1484 ställd på framtiden. Villkoren för unionen hade fixerats i Kalmar recess 1483. Endast under förutsättning, att den danske konungen i alla punkter uppfyllde denna recess var man på svensk sida villig att återupprätta unionen.⁶ Sten Sture kan inte gärna ha behövt vinna riksrådsmajoriteten för något, som den redan 1484 stod enad om. Syftet med brevet måste ha varit ett helt annat.

Täljemötet hade saboterats av Ivar Axelsson, men han hade därför inte brutit kontakterna utan inbjudit riksrådet till förhandlingar på Stegeborg. Man var naturligtvis inom rådet medveten om att konung Hans följde händelserna i Sverige med uppmärksamhet och eventuellt även hölls underrättad om de svenska kraven på Ivar Axelsson. Riksrådsbrevet bör därför ha varit en skenmanöver. Man har velat inge konungen föreställningen, att förhandlingarna och då även med Ivar Axelsson ytterst syftade till att undanröja hindren för unionens förverkligande. Av konungens svarsbrev att döma var det inte frågor om unionens utformning brevet rörde sig om utan om tolkningen av

⁵ S. U. PALME, a.a. s. 162.

⁶ H. YRWING, a.a. Sc. 1968 s. 150 ff., 156 ff.

paragrafer, som behandlade påstådda orättvisor. Man säger sig således ha diskuterat unionens förverkligande och inte som K. Hagnell menar, dess uppskjutande. Det var naturligtvis politiskt klokt att inge konungen föreställningen, att man inom riksrådet förberedde unionens återställande inför en eventuell konflikt med Ivar Axelsson.

8

Den historiska litteraturen har i sak inga andra upplysningar om vad konflikten mellan Sten Sture och Ivar Axelsson rörde sig om än dem, som möter i Sturekrönikan och riksrådsbrevet till Danzig, dvs. att herr Ivar inte ville ge slottsloven. Innebörden däri har tidigare forskare sökt närmare precisera, Skoglund så, att det gällt en förnyad slottsloven inför förhandlingarna med konungen i Skåne, Hagnell och Palme så, att Sten Sture krävt, att Ivar Axelsson skulle avstå sina län åt honom.¹

Hagnells och Palmes uppfattning innebär, att Sten Sture skulle ha uppträtt förvånande odiplomatiskt. Genom att ställa ett sådant krav hade han naturligtvis drivit Ivar Axelsson att inleda förhandlingar med Danmark och därmed försämrat sin egen situation.

Efter Kalmarmötet 1484 var Ivar Axelsson en ständig irritationsfaktor. Han var helt naturligt besviken på Sten Stures hållning i unionsfrågan. Redan hans försök 1483 att få bort Sten Sture från riksföreståndarskapet vittnar därom. Bakgrunden därtill var, att han nu insåg, att konung Hans ingalunda var villig att överlämna Gotland till Sverige för att bli svensk konung. Det är därför inte riktigt att som forskningen gör, framställa Ivar Axelsson som ett hinder för unionsfrågans lösning.² Hans vägran att avlägga slottsloven till danska kronan bottnade

¹ Ovan s. 21 f.

² S. U. PALME, a.a. s. 165. Se H. YRWING, a.a. Sc. 1968 s. 157.

dels i hans krav på att återfå stormannaställningen i Danmark, dels i hans beroendeställning som svensk länsinnehavare. Det fanns endast en lösning på hans problem, nämligen att framtvunga unionens återställande. När Kalmarmötet 1484 sköt unionen på framtiden, hade det bragt honom i en låst situation, vilket förde med sig ett drag av desperation över hans handlande. Hans vägran att infinna sig till Täljemötet liksom hans inbjudan till Stegeborgsförhandlingarna har sin grund däri. Han har vid dessa förhandlingar pressat fram överenskommelsen om fortsatta förhandlingar med konung Hans i Skåne, enligt Sturekrönikan med hot.³

Herr Ivars uppträdande mot hanseater och holländare blev också aggressivare efter 1484, motiverat med föga övertygande anspråk på att företräda egna och uppsamlade klienters rättskrav. Hans kapningar förefaller föga meningsfulla, om de inte haft en udd också mot Sverige genom att ställa till trassel för det svenska rikets handelspolitik och handelsförbindelser. Den svenska handelspolitiken syftade vid denna tid bl.a. till att öka holländarnas intressen för den svensk-finska handelsmarknaden liksom till att med deras hjälp öka Viborgs och Sveriges inflytande över novgorodhandeln, det senare ett fullföljande av Erik Axelssons politik som länsherre på Viborg, detta samma Viborg, som Ivar Axelsson lämnat ifrån sig. Konflikten mellan Ivar Axelsson och holländarna kom därför olägligt för den svenska handelspolitiken och klagomålen från hansestäderna var irriterande, då de riktades mot en medlem av riksrådet självt. Detta har dock inte föranlett konflikten. Man hade möjlighet att skylla från sig med att man inte hade någon makt över Gotland.

Sten Sture och riksrådet hade däremot anledning oroa sig för vad som skulle bli följden av Ivar Axelssons frånfälle eller av en uppgörelse mellan honom och den danske konungen. Vad

³ SFSS XVII: 3 v. 2992 ff., 3000 ff.

skulle hända med Borgholm och Öland, med Stegeborg och Stegeborgs län, med Raseborg och Raseborgs län, om han avled eller förliktes med konung Hans? Man hade säkerligen, vad som hände efter Erik Axelssons död, i friskt minne.

9

Frågan om slottsloven hade också, vilket forskningen inte insett, kommit i ett nytt läge genom Kalmarmötena 1483 och 1484. Som jag förut framhållit,¹ innebar den förlikning, som 1483 slöts mellan Sten Sture och Ivar Axelsson i Nygård, att unionen skulle återupprättas och Ivar Axelsson därmed återinsättas i Sölvesborgs slottslän. Slottsloven på Borgholm skulle nämligen ställas på Sten Sture och de fyra goda herrar, som de andra slottslover i riket tillkom enligt 1482 års unionsutkast. Slottsloven på Raseborg skulle däremot ställas på Sten Sture och först vid hans död på de fyra herrar, som då stod i slottsloven. Uppgörelsen medgav slutligen, att Borgholms slottslän skulle kunna betraktas som pantlän, under förutsättning att det svenska riksrådet gick med därpå. Ivar Axelsson hade således överlämnat de finska länen till Sten Sture och riksrådet under förutsättningen, att unionen skulle återupprättas, varigenom han räknade med att återfå Sölvesborgs slottslän. Därigenom skulle han kommit att inta en mäktig ställning mellan det svenska och danska riket. Vinsten av Nygårdsuppörelsen hade emellertid gått förlorad genom att Kalmarmötena 1483 och 1484 skjutit unionen på framtiden. Hans uppträdande efter Kalmarmötet 1483 har sin förklaring i det politiska nederlag han lidit vid dessa Kalmarmöten. Stegeborgsmötet var ett försök från hans sida att rädda situationen. Några eftergifter ifråga om Nygårdsöverenskommelsen ville han inte göra.

Härmed kommer Sturekrönikans och riksrådsbrevets uppgifter om Ivar Axelssons vägran av slottsloven i en annan dager än

¹ Sc. 1968 s. 148 ff.

i den historiska litteraturen. Riksrådet skall enligt brevet till Danzig 17/3 1487 i all vänlighet ha manat Ivar Axelsson, att han ville iaktta sina skyldigheter mot det och Sveriges krona. Han förklarade emellertid, att han inte tänkte ge någon slottsloven till riksföreståndaren på kronans vägnar. Sturekrönikan kompletterar genom att berätta, att han hävdar, att »thz war hans eeghin sloth», och att han inte höll dem »till sweriges handh» utan att »the standa hans arffua tiil händer». Krönikan tillfogar, att han intog samma ståndpunkt ifråga om Gotland, tydligen i detta fall gentemot Danmark, ty den tillfogar, att konung Hans skall ha erbjudit sig att lösa pantsättningen av Gotland med 20 000 mark. Ivar Axelsson hade dock vägrat att acceptera. Är uppgiften, som inte kan kontrolleras, riktig, har hans vägran berott på att han inte samtidigt försäkrats om Sölvesborgs slottslän. Herr Ivars vägran att ge slottsloven 1485 måste ha skärpt inställningen till honom i Danmark. Det finns också uppgifter, som synes bekräfta detta antagande.

Huitfeldt berättar, att år 1486 hölls »en almindelig herredag til København» med anledning av Ivar Axelssons vägran att ge slottsloven. Man beslöt, att då Ivar Axelsson fått slottet av konung Kristian, skulle det överlämnas till konung Hans. Ivar Axelsson skulle tvingas därtill med godo eller ondo. Herr Ivar underrättades därom i skrivelser både av konung Hans och av hans egna vänner i Danmark² Huitfeldt måste ha haft skriftligt material till förfogande för dessa uppgifter.

Denna danska aktion för att framtvinga slottsloven på Visborg förklarar sannolikt de bud, som gått mellan Ivar Axelsson och konung Hans 1485–1486.³ Den 25 maj 1485 hade konungen förnyat kravet på slottsloven.⁴ Huitfeldt betonar vidare i två sammanhang, att det inte var Ivar Axelssons uppträdande mot holländarna utan Finland, som var den egentliga orsaken till

² HUITFELD VI s. 68.

³ K. HAGNELL, a.a. s. 292, jfr S. U. PALME, a.a. s. 160.

⁴ Rep. dipl. II: 3 nr 5684.

konflikten. Detta korta påpekande utan någon som helst motivering ter sig dunkelt men har sin förklaring i att han därvid polemiserar mot Olaus Petri, vars krönika han utnyttjat.⁵ Ytterandet har förbisetts inom forskningen. Trots att det är fråga om Huitfeldts personliga, ej underbyggda uppfattning, finns det skäl att diskutera den.

Sten Sture hade säkerligen enligt Ivar Axelssons uppfattning svikit sina förbindelser i Nygårdsuppgörelsen, och herr Ivar hade följaktligen förgäves uppgivit slotten Viborg, Olovsborg och Tavastehus. Endast inkomsterna av Raseborgs slottslän hade räddats åt Laurens Axelssons barn fram till tio år efter herr Ivars död.⁶ Grämelsen över att Axelsöernas maktställning i Finland gått förlorad utan beräknad vinst, förklarar hans hållning i slottslovenfrågan. Det är naturligt, att herr Ivar vägrat att ge slottsloven på Borgholm, då Nygårdsuppgörelsen stadgade, att sådan slottsloven skulle ges till de fyra herrar, som enligt Kalmarrecesserna skulle stå i slottsloven i Sverige. Slottsloven skulle således ges, först sedan unionen återupprättats. Om Ivar Axelsson då, såsom tycks vara fallet, vägrat slottsloven även på Stegeborg och Raseborg, har han inte baserat detta på Nygårdsuppgörelsens stadganden utan på att dess stadganden inte förverkligats. Det har varit utslag av hans förbittring över Sten Stures agerande och väl samtidigt ett taktiskt drag. Vägran av slottsloven var nämligen det enda motdrag, som återstod honom i hans kamp för att återfå stormannaställningen i Danmark, kombinerad med den skada han på Östersjön kunde bereda den svenska handelspolitiken. Sturekrönikan och riksrådsbrevet fördöljer således tendentiöst grunden för hans hållning i slottslovenfrågan.

Sten Sture kunde emellertid gentemot Ivar Axelsson åberopa, att det var konung Hans, som inte fullgjort Kalmarrecessernas

⁵ HUITFELD VI s. 71 och 70, jfr Olaus Petri krönika, ed. Sahlgren, s. 249.

⁶ H. YRWING, a.a. Sc. 1968 s. 148 ff.

villkor för unionens återställande. För Ivar Axelsson har det därför gällt att framtvinga nya förhandlingar om en slutgiltig unionsuppgörelse. Det är det han gjorde vid Stegeborgsmötet i sept. 1486. Herr Ivar var vid den tiden medveten om att det hastade. I en urkund från tiden efter hans död talar svärsonen Arvid Trolle om hans »Skrøbelighed» under de sista åren.⁷

Att gå in i en konflikt med Sverige utan att ha rätt upp förhållandet till Danmark var dock inte särskilt välbetänkt. Ivar Axelsson måste ha förlitat sig på att han skulle kunna spela ut Sverige och Danmark mot varandra från sin svåråtkomliga position på Gotland. Någon väpnad konflikt har han förmodligen inte räknat med. Sten Sture och svenska riksrådet ville dock inte betrakta slottslovenfrågan som en fråga för förhandlingar med konung Hans. I Ivar Axelssons hållning såg man ett hot mot rikets säkerhet i det rådande läget. Ivar Axelsson har felbedömt den politiska situationen i Sverige.

IO

Händelseutvecklingen efter Arnömötet synes i korthet ha varit följande. Sten Sture befann sig i början av januari 1487 på väg söderut och sökte därvid förmå Ivar Axelsson att möta honom i Linköping, vartill herr Ivar dock tackade nej. Riksföreståndaren fortsatte till Kalmar och förnyade sin inbjudan till förhandlingar, denna gång i Skäggenäs, men på nytt utan framgång. Han gick då över till Öland med en militär styrka, vilket av allt att döma överrumplade herr Ivar. Fientligheter blev följd, och Ivar Axelsson har därvid låtit gripa en av Sten Stures män, såsom framgår av förlikningsbrevet mellan dem.¹ I februari 1488 har Sten Sture dessutom låtit Arvid Trolle, herr Ivars svärson, avge en trohetsförsäkran, i vilken denne förklarade, att Ivar

⁷ Rep. dipl. II: 7 nr 12708 s. 322.

¹ K. Hagnell, a. a. Bilaga s. 343 f.

Axelsson visat sig »genstörtigh ok offuerhörigh i manga mato» mot riksföreståndaren. I urkunden utvecklas detta närmare så, att herr Ivar ej ville »latha sigia eller giffwa sik till frid som the godhe maen richsens radh ok iak med flera hans fraender ok wener flere sin radde honom». Detta säger Arvid Trolle fullständigare framgå av det öppna brev, som överlämnats till Sten Sture under belägringen av Borgholms slott.² Även om uppgifterna inte lämnats frivilligt, dvs. utan påtryckningar, framstår dock som ett faktum, att Arvid Trolle funnit det omöjligt att rubba Ivar Axelssons hållning i slottslovenfrågan. Herr Ivar har vägrat slottsloven för att framtvinga förhandlingar med konung Hans och därmed ta hem vinsten av Nygårduppgörelsen.

Hans hållning ledde till belägringen av Borgholm och fullföljdes med belägring av Stegeborg och något senare även av Raseborg. Själv lyckades han undkomma från Borgholm och ta sig över till Gotland den 15 februari.³ I brev till riksrådet förklarade han sig vilja vara »oppa Richesens argeste», var han kunde, heter det i kapitulationsöverenskommelsen med besättningen på Stegeborg den 14/5 1487, och det tillfogas: »som i sanningen fwunnit är, bade medh Stockholms Borgare och Calmara Borgare och flere»,⁴ vilket senare K. Hagnell tolkar så, att han sökt »påverka Stockholms och Kalmar borgare i Sten Sturefientlig riktning». ⁵ Denna tolkning torde dock vara alltför långsökt. Snarare åsyftar Sten Sture herr Ivars uteliggare, som säkerligen sökte störa Stockholms och Kalmars handel över Östersjön. Den 11/4 1487 berättar Lybeck i ett brev till Danzig, att det ryktats, att Ivar Axelsson kapat ett lybskt skepp, som var på väg till Stockholm.⁶

En intensiv diplomatisk verksamhet pågick under vårmåna-

² BSH IV: 84 - 20/2 1488.

³ Härom utförligare hos K. HAGNELL, a.a. s. 302 ff.

⁴ Hadorph II s. 338 ff.

⁵ K. HAGNELL, a.a. s. 308 f.

⁶ HR III: 2 nr 131.

derna 1487. Bud och brev växlades mellan konung Hans och Ivar Axelsson, konung Hans och Sten Sture, Sten Sture och Ivar Axelsson samt mellan dessa å ena sidan och Lybeck och Danzig å andra.

II

Konung Hans har under konflikten intagit en frapperande passiv hållning. Rustningar hade inletts i Danmark i början av mars,¹ men ännu i slutet av maj hade han inte ingripit, i varje fall inte annat än diplomatiskt. Tidigast den 25 maj avseglade han från Dragör till Gotland,² och då tydligen först sedan en uppgörelse med Ivar Axelsson redan var klar.³ Konungen synes ha avvaktat konfliktens utveckling, samtidigt som han hållit sig beredd att ingripa, om Gotland hotades från svensk sida.

Man var 1486 lika missnöjd med Ivar Axelsson i Danmark som i Sverige. Ett militärt ingripande mot honom hade dock sina vanskligheter. Det kunde helt driva över honom på svensk sida. För att ha en hållhake på honom hade man kopplat samman hans krav på att återfå Sölvesborgs slottslän med kravet på unionens återupprättande, utan att man hade några allvarliga planer på att erkänna Sveriges rätt till ön. Ivar Axelsson hade genom sin envist avvisande hållning till de danska kraven på slottsloven blivit obekvämt för konung Hans. Konflikten mellan Sten Sture och Ivar Axelsson kom därför inte olägligt för konungen. Den kunde bidra till att lösa problemet Ivar Axelsson även för hans del. Konungen har upprätthållit förbindelser även med Sten Sture.⁴ De hade intresset av att befria sig från en besvärlig länsinnehavare gemensamt och kom därför att i viss mån samarbeta. Konungens passivitet förutsatte, att Sten Sture

¹ Missiver I: 125, D. Mag. IV R: 1 s. 66 ff., K. HAGNELL, a.a. s. 310.

² K. HAGNELL, a.a. s. 298 not 88, 312

³ Jfr härtill not 5 s. 37.

⁴ D. Mag. IV R: 1 s. 80 ff., K. HAGNELL, a.a. s. 312.

inte angrep Gotland.⁵ Förmodligen har Sten Sture försäkrat honom, att han endast syftade till att reda upp frågan om de svenska länen. På sitt sätt bekräftas detta av att konung Hans ett par år efter konflikten oroad sig på grund av rykten om att Sten Sture utrustade en flotta för att anfälla Gotland. Sten Sture lät då den 1 mars 1490 från Jönköping försäkra konungen, att han och Sveriges rike inte på något sätt ville göra »naghid andfal eller bestallningh» på Gotland eller det danska riket. För sin del hoppades Sten Sture på en motsvarande försäkran av konungen och Danmarks rike.⁶

Den 20 maj 1487 kunde Lybecks fogde på skånemarknaden inberätta till staden, att Ivar Axelsson lovat ge sig under den danske konungen »vor sinen man» och hålla Visborg »apen» för honom. En dansk flottstyrka på sex skepp hade också den 18 maj avseglat till Visby.⁷ Ivar Axelsson har givit dessa löften i ett brev, som måste ha varit tillgängligt för Huitfeldt.⁸ Möjli-

⁵ Den danske konungens korrespondens med de tyska östersjöstäderna präglas endast den 12 april av en viss oro för Gotland men rör sig sedan i synnerhet om hans krav på städerna att inte bistå någon av parterna i konflikten. HR III: 2 nr 132, 133, 138.

I samband med att konungen startade sin expedition till Gotland, begärde han genom sitt ombud vid hansedagen i Lybeck, att de tyska östersjöstäderna skulle avbryta all vapentillförsel och all handel på Sverige under tiden fram till den 8 juli. Som motiv för kravet anförde ombudet, att Sten Sture, trots den vänskap som rådde, rustade i sådan omfattning, att konungen kände sig osäker om avsiktterna. Konung Hans hade då redan lämnat Dragör för att försäkra sig om Gotland, som enligt ombudet tillhörde den danska kronan »na olden kroniken und breven». Städerna biföll konungens begäran (HR III: 2 nr 160 §§ 99 o. 100). LÖNNROTH förklarar med åberopande av vad ombudet anförde vid hansedagen, att uppgörelsen 1487 »hade varit nära att driva» Sten Sture i krig med konung Hans (a.a. Sc. 1933 s. 181). De danska påståendena vilar emellertid, som anges, på rykten och har naturligtvis avsiktligt tillspetsats för att förmå städerna att gå med på handelsblockaden men är väl samtidigt uttryck för en viss oro inför oförutsedda komplikationer. Sten Stures sändebud var dock konungen till mötes i Visby, och ingenting tyder på att någon krigsfara existerat.

⁶ D. Mag. III R: 3 s. 102 not 2, jfr HSH 22 s. 2 ff.

⁷ HR III: 2 nr 140.

⁸ HUITFELD VI s. 68.

gen har han sedan själv infunnit sig hos konungen vid Dragör och följt honom till Visby.⁹ Förmodligen har läget vid Stegeborg, som dagtingade den 14 maj,¹⁰ påskyndat hans beslut att söka förlikning med konung Hans. En intensifierad belägring av Borgholm måste ha synts honom förestående. Förhandlingar av någon art hade i april pågått mellan herr Ivar och Sten Sture utan att leda till något resultat.¹¹

I Visby överlämnade Ivar Axelsson den 15 juni 1487 Visborgs slott och län i konungens händer utan att bli återinsatt i länet och utan att tillförsäkras någon kompensation. Det av Ivar Axelsson utställda förlikningsbrevet förklarar danska kronan fri ifråga om alla krav för »pant, gæeld, vwilge, schade, twedracht oc alt annet» från hans sida. Alla brev om pant eller annat, som kunde komma fram, förklaras »dødhe oc machtløse». För övrigt avslöjas ingenting om uppgörelsen.¹² Konung Hans har samma dag genom ett särskilt brev tagit Ivar Axelsson och hans egendom i sitt beskydd, eftersom herr Ivar nu till danska kronan återställt Visborgs slott och län.¹³

Från Gotland fortsatte emellertid konungen till Ölands norra udde, där han träffade Sten Sture, som haft ett ombud i Visby under hans vistelse där. Resultatet av detta möte är märkligt. Enligt Sturekrönikan enades man om att Ivar Axelsson skulle överlämna Borgholms slottslän till Sten Sture med rätt att bortföra sin och makans personliga egendom. Sten Sture har utställt ett brev om förlikningen, vari han som följd av uppgörelsen förklarar sig inte ha några ytterligare anspråk på herr Ivar.¹⁴ Brevet är bevarat i avskrift och bekräftar krönikans skildring. Konung Hans och de medföljande riksråden säges ha fungerat som med-

⁹ Se härom K. HAGNELL, a.a. s. 313 f.

¹⁰ Hadorph II s. 338 ff.

¹¹ K. HAGNELL, a.a. s. 307 not 27.

¹² ST III. Bihang XI s. 667.

¹³ HUITFELD VI s. 69.

¹⁴ K. HAGNELL, a.a. Bil. s. 343 f.

lare. Både konung Hans och Sten Sture har tydligen blivit fullt tillfredsställda genom uppgörelserna med herr Ivar.

För Ivar Axelsson måste uppgörelserna i Visby och vid Ölands norra udde däremot ha varit förkrossande. Förmodligen hade han, som Sturekrönikan uppger, räknat med dansk hjälp mot Sten Sture, när han beslöt sig för att uppge Gotland. I stället fick han finna sig i att utan komensation uppge hela den ställning, som gjort honom till ett politiskt problem såväl i Danmark som i Sverige.

Som en följd av Gotlandsuppgörelsen har Ivar Axelsson återfått sina beslagtagna arvegods och enligt Huitfeld dessutom det till honom pantsatta Gärds härad.¹⁵ Villands härad, som han förut också innehaft som pantlän, nämnes däremot inte. Bittrast för herr Ivar måste ha varit, att han tvingats avstå från Sölvesborgs slottslän. Ännu hårdare måste dock uppgörelsen vid Ölands norra udde ha drabbat honom, och det var säkerligen en helt krossad man, som 1487 återvände till sin sätesgård Lillö i Skåne, där han dog den 1 oktober, några månader efter återkomsten.¹⁶ Han hade dock själv bragt sig i den situation, som gjorde det möjligt för konung Hans och Sten Sture att mötas för att beröva honom hans svenska och danska län och förvisa honom till hans ursprung som skånsk storbonde.

12

I den historiska litteraturen hävdas, att utgången av konflikten inneburit ett svårt politiskt bakslag för Sten Sture. Man menar, att Sten Sture ytterst syftat till att erövra Gotland. Några stöd för att så varit fallet, har man inte anført. Man baserar tydligen påståendet på de i Sverige under Sten Stures tid ständigt aktuella kraven på Gotland liksom på de tidigare gjorda försöken

¹⁵ HUITFELD VI s. 68.

¹⁶ SRS I: 1 s. 235.

att komma i besittning av ön.

Enligt E. Lönnroth söker Sturekrönikans författare dölja detta förargliga bakslag genom att framställa förhandlingarna vid Ölands norra udde »som en stor framgång för Sten Sture».¹ Krönikören har inte velat erkänna, att Gotland gått förlorat utan i stället betonat, att Gotlandsfrågan skulle avgöras genom rättegång. K. Hagnell, som följer Lönnroth, går till och med så långt, att hon förebrår krönikören för att han inte talat om, att ett rättsligt avgörande om ön var möjligt först efter unionens återställande.² »Den gotländska revindikationspolitiken hade slutat med ett klart nederlag för Sten Sture», säger S. Kraft.

I dansk litteratur har Paludan-Müller vänt sig mot dem, som klandrat konung Hans för att han litat på Sten Stures löften i samband med uppgörelsen vid Ölands norra udde. Dessa löften säger han ha inneburit, att Sten Sture, om konungen hjälpte honom med att återfå Borgholms slottslän, i gengäld skulle hjälpa konungen med att återställa unionen. Konung Hans hävdas ha visat politisk klokhets, då han, trots att han var militärt överlägsen, velat ge det svenska folket bevis för att man kunde lita på hans löften om att hålla den fred man enats om.⁴

Allt detta är lindrigt sagt diskutabelt. Paludan-Müllers resonemang vilar på antagandet, att konungen varit militärt överlägsen, något som vi inte kan uttala oss om på grund av brist på källor. För övrigt bör konungen ha haft utgången av faderns flottexpedition till Stockholm 1471 i gott minne. Konung Hans handlande dikterades säkerligen i stället av behovet att säkra Gotland mot svenska anfallsplaner, när han återvände till Danmark, såsom vi ovan gjort gällande. Uppgörelsen drabbade därför Ivar Axelsson.

För Sturekrönikans författare, som ju enligt både Lönnroth

¹ E. LÖNNROTH, *Sturekrönikan 1452-1487*. Sc. 1933 s. 186.

² K. HAGNELL, a.a. s. 315, jfr s. 84.

³ S. KRAFT i *Sveriges historia* 3: 2 s. 216.

⁴ C. PALUDAN-MÜLLER, *De første Konger av den oldenborgske Slægt*, s. 153 f.

och Hagnell verkat i Sten Stures tjänst för att förhärliga riksföreståndaren, bör det i så fall också varit ett axiom, att rättsgången om ön skulle föregå unionens återupprättande, dvs. vara ett villkor för unionen. Han måste rent av haft anledning att vara optimistisk, då konungen nu hade möjlighet att visa sin goda vilja.

Vad Sten Sture 1487 eftersträvade, var att befria sig och riket från det problem Ivar Axelsson sedan en tid utgjorde i händelse av en militär konflikt med Danmark. Det var inte Gotland utan herr Ivars svenska länsinnehav, som därvid i första hand utgjorde en fara. Förmodligen hade Sten Sture varit beredd att sluta en förlikning med Ivar Axelsson, om han varit villig att avge bindande garantier för sin trohet mot riket och om sin fortsatta oberoende ställning på Gotland. Ivar Axelssons ovan skildrade inställning framtvang emellertid den militära uppgörelsen. Konung Hans såg därvid sitt tillfälle att återfå Gotland genom att hänsynslöst utnyttja Ivar Axelssons situation i samverkan med Sten Sture. Något intresse av en konflikt med Sverige hade han inte i det rådande kritiska läget, då det kunde ha fört med sig, att Gotland dragits in i farozonen. En vänligt inställd Sten Sture, som garanterade, att han inte hade några planer mot ön, var, vad konungen önskade 1487. Sten Sture åter var för god politiker för att inte inse fördelarna av att utnyttja konungens önskan om att definitivt krossa Ivar Axelsson. Det är därför inte möjligt att acceptera forskningens uppfattning, att Sten Sture skulle känt sig ha lidit ett politiskt bakslag 1487. Tvärtom hade nog konfliktens lösning, vilken innebar Ivar Axelssons fullständiga krossande och bevarad fred med Danmark, blivit en större framgång, än han kunnat hoppas.

Man kan därför inte heller finna något särskilt anmärkningsvärt i att Sturekrönikans författare betonar, att »i rätthin ständer gotlandh», och man kan absolut inte begära, att han skulle ha förklarat, att »ön gått förlorad». Det senare hade inte över-

ensstämt varken med hans eller samtidens uppfattning om konfliktens utgång. För alla politiskt intresserade svenskar 1487 måste konfliktens lösning ha betytt, att Ivar Axelssons svenska län införlivats med riket, att den opålitlige danske stormannen fördrivits, och att konung Hans nu hade möjlighet att tillmötesgå det svenska kravet på rättegång om Gotland. Samtidens Sverige måste följaktligen ha uppfattat uppgörelsen med Ivar Axelsson som en stor politisk framgång för riksföreståndaren.

Med Ivar Axelssons fall 1487 hade de danska Axelsönerna avförts från den politiska arenan. Den verkliga politikern bland dem var otvivelaktigt Erik Axelsson, länsherren på Viborg.

Erik Axelsson, den äldste av de yngre Axelsönerna, hade redan under faderns livstid frivilligt sökt sig till Sverige, moderns hemland. Genom ingifte i svenska stormannafamiljer och duglighet blev han en av de ledande stormännen. Vid faderns död avstod han sina rättigheter som äldste son till förmån för brodern Ivar, tydligen bunden vid sin gärning i Sverige. Under maktväxlingarna efter engelbrektsupproret bevarade han sitt politiska inflytande, och när hans yngre bröder sökte sin tillflykt i Sverige, beredde han marken för dem och hjälpte dem till stormannaställningar där. Han låg bakom Ivar Axelssons giftermål med Karl Knutssons dotter Magdalena, och han skaffade förmodligen brodern Laurens Raseborgs län i Finland. Efter Karl Knutssons död var han en av de främsta tillskyndarna av Sten Stures val till riksföreståndare. Som länsherre på Viborg ansvarade han för rikets värn i öster, och till skydd mot fienden byggde han gränsfästet Olovsborg. Novgorodhandeln ville han leda över Viborg. Med riksrådet och Sten Sture samarbetade han utan kända motsättningar och förblev till sin död en av rikets betrodda män. Vad han på sin dödsbädd bestämt om slotsloven, är känt endast genom vad brodern Laurens uppgivit.

Erik Axelssons död 1481 blev ödesdiger för släkten. Herr

Ivar på Visborg, som då övertog ledarskapet, saknade kvalifikationer för att bevara den skapade maktställningen i Sverige. Konflikter med Sten Sture och det svenska riksrådet inleddes omedelbart och blev under de följande sex åren nästan ständiga, tills de 1486 kulminerade i konflikten om slottsloven. Ivar Axelssons förfelade politiska manövrerande under åren efter 1481 ledde till att släkten förlorade sina länsinnehav i Sverige, att herr Ivar själv fick lämna Gotland utan kompensation och att han i huvudsak förlorade den forna stormannaställningen i Danmark. Hans tragedi var en följd av hans osmidiga personlighet och hans något trångsynta bundenhet vid de skånska arve- och länsgodsens, en bundenhet som synes ha förblindat hans sinne för politiska realiteter.

Ivar Axelssons Fall

Der Konflikt zwischen Ivar Axelsson und Sten Sture d.ä., der zum Fall des ersteren führte, wird in der modernen historischen Forschung als von Sten Sture provoziert angesehen. Diese Meinung vertreten Arbeiten von K. Hagnell, S. U. Palme, S. Kraft und K. Lundholm. Palme zieht als Stütze für seine Auffassung auch drei Arbeiten von E. Lönnroth heran.

Eine genauere Prüfung der Quellen lässt diese These jedoch zweifelhaft erscheinen. Es ist der Forschung nicht gelungen, den wirklichen Hintergrund des Konfliktes aufzudecken; sie hat sich vielmehr damit begnügt, als Motiv dafür, dass Herr Ivar, wie die Sturechronik berichtet, der schwedischen Krone das Verfügungsrecht über die Schlösser des Reichs, die er zu Lehen hatte (slottsloven), verweigerte, anzunehmen, dass entweder Sten Sture und der Reichsrat vor den verabredeten Verhandlungen mit König Hans in Schonen dieses Verfügungsrecht zu erneuern gewünscht hätten (A. Skoglund), oder dass Sten Sture der Sache nach verlangt hätte, dass die schwedischen Lehen ihm übergeben werden sollten (Hagnell und Palme). Im letzteren Fall wird gesagt, dieser habe dadurch den Konflikt provoziert. Man hat auch nicht bemerkt, dass die Sturechronik tendenziös den wirklichen Grund für Ivar Axelssons Weigerung verschweigt.

Durch die Verhandlungen in Kalmar 1483 und 1484 war die Frage

einer Erneuerung der Union auf die Zukunft verschoben worden. Das bedeutete für Ivar Axelsson, dass er den für ihn wesentlichen Gewinn aus der Übereinkunft von Nygård 1483 (siehe den Aufsatz des Verf. in Scandia 1968, S. 148 ff) einbüsste. Als er infolge dieses Übereinkommens die für die Familie wichtigen Lehen in Finnland abgab, geschah das im Austausch gegen das Schlosslehen von Borgholm, aber unter der Voraussetzung, dass die Union erneuert würde und er seine Herrenstellung in Dänemark zurückerhielte. Damit würde er sich eine politische Machtposition zwischen den beiden Reichen geschaffen haben. Durch die Rezesse von Kalmar 1483 und 1484 verlor das Übereinkommen von Nygård in dieser Hinsicht für Ivar Axelsson seinen Wert. Seine Verbitterung hierüber fand ihren Ausdruck in einem Versuch, Sten Sture 1483 als Reichsverweser abzusetzen, in rücksichtslosen Kaperunternehmungen in der Ostsee und schliesslich in seiner Verweigerung des Verfügungsrechts über das Schlosslehen von Borgholm und offenbar auch über seine anderen schwedischen Lehen. Dem Übereinkommen von Nygård zufolge sollte nämlich das Verfügungsrecht über das Lehen von Borgholm erst in Verbindung mit der Wiederherstellung der Union gewährt werden.

Als Sten Sture und der Reichsrat ihn in dieser Situation zu Verhandlungen nach Tälje beriefen, weigerte er sich, sich dort einzufinden und lud statt dessen Sten Sture und den Reichsrat zu Verhandlungen auf sein Schloss Stegeborg ein. Der Sturechronik zufolge erpresste er bei den dort stattfindenden Verhandlungen durch Drohungen ein Versprechen, dass dieselben in Schonen mit König Hans fortgesetzt werden sollten, offensichtlich um die Frage des Verfügungsrechts über die Schlösser mit der Unionsfrage zu verflechten. Weder Sten Sture noch die Mehrheit im Reichsrat wollten sich mit dieser Haltung von Herrn Ivars Seite abfinden, und als er sich weigerte, auf neuerliche Verhandlungsangebote einzugehen, war die Lage so, dass nur noch eine militärische Auseinandersetzung übrigblieb. Damit wurde auch Dänemark in den Konflikt hineingezogen.

König Hans war im Grunde genau so unzufrieden mit Ivar Axelsson wie Sten Sture. Jener hatte auch der dänischen Krone das Verfügungsrecht über das Schlosslehen von Visborg verweigert. Man meint, dass 1487 auch ein Krieg zwischen Schweden und Dänemark drohte. Die Handlungsweise des dänischen Königs während des Konflikts sowie die schliesslichen Auseinandersetzungen in Visby und an Ölands Nordspitze zeugen aber vielmehr davon, dass der

König die Situation ausnutzte, in die Herr Ivar sich gebracht hatte, um sich gemeinsam mit Sten Sture von einem unbequemen Lehens-träger zu befreien. Die Auseinandersetzungen führten daher dazu, dass Ivar Axelsson jeglichen politischen Einflusses beraubt und auf seine Familiengüter in Nordostschonen verwiesen wurde. 1481 über-nahm Ivar Axelsson nach dem Tode seines Bruders Erik die poli-tische Führung in der Familie, nur sechs Jahre später hatte er die ge-samte politische Machtstellung, welche die jüngeren Söhne Axel Totts sich in Schweden aufgebaut hatten, zum Einsturz gebracht.